

Neszmélyi György Iván

A Poszt-Mubarak időszak társadalmi és gazdasági hatásai Egyiptomban

Az előadás áttekintést ad azokról a sokszor ellentmondásos politikai folyamatokról, amelyek az utóbbi közel három év során jellemezték, illetve ma is jellemzik Egyiptom belső helyzetét, valamint mindezek hatásait az ország és a régió gazdaságára, illetve biztonsági helyzetére. Az Arab Tavasznak előszeretettel nevezett fordulat sem Egyiptomban, sem az érintett többi arab államban eddig nem volt képes politikailag és gazdasági szempontból egyaránt stabilizálni ezen országok pozícióját. Ellenkezőleg, a változások a gazdaságra szinte azonnali és erősen negatív következményekkel jártak, és ezek mindmáig éreztetik hatásukat. A korábbi impozáns gazdasági növekedési mutatók mára szinte semmivé váltak. A magas munkanélküliség, a jövedelmek alacsony szintje fokozza a kilátástalanság érzését az egyiptomi társadalom nagy részében. A jelenlegi helyzetben pozitívum, hogy a hadsereg közbelépésének, illetve a 2014. május végén köztársasági elnökké választott Abdel-Fattáh esz-Szíszi tábornok viszonylagos népszerűségének köszönhetően egy időre elhárult az iszlám fordulat veszélye, bár ennek kockázata továbbra is fennáll.

This study aims to summarize and examine the economic impacts of the turbulent 3 year-period of Egypt since the 25th January Revolution swept away the 30 years' stable but dictatorial rule of President Hosni Mubarak. This affected promptly and negatively the economy and its implications can be felt even by now. The long-lasting transition period, including the one-year rule of the president Mohammed Morsi backed by moderate Islamists could not create conditions for the economic recovery. The impressive figures of economic growth of the pre-2011 years vanished by now. The intervention of the army in July 2013 prevented the country and the society from anarchy or a radical turn. Since the former army chief Abdel Fattah al-Sisi has been elected as president there are slight but visible signs for a gradual move to the reconciliation and recovery. However the risk of worse scenarios (e.g. Libya, Syria or the expansion and strengthening of IS) still exists. By all means, Egypt faces long and difficult period until the political and economic stabilization took place in the country.

Bevezetés

Az újságírói szakzsargonban és részben a szaktudományos irodalomban is előszeretettel használt ún. Arab Tavasz kifejezés alatt Észak-Afrika és Közel-Kelet többnyire köztársasági államformában működő, de évtizedeken át egyszemélyi vezetés és e vezetők klánjai által irányított kvázi diktatórikus rendszerek megdöntésére irányuló mozgalmakat és tevékenységüket értjük, amelyek Tunézia, Egyiptom, Jemen, Líbia és Szíria politikai és részben gazdasági helyzetét gyökeresen megváltoztatták 2011 elejétől kezdődően. A folyamat sajátos, bár talán nem véletlenszerű vonása, hogy az események – Bahreinben lezajlott kisebb és rövid ideig tartó megmozdulások kivételével - nem terjedtek át a monarchikus államformában működő arab országokra. Ez utóbbiakban – vélhetően egyrészt az uralkodó személye iránt érzett széles körű és feltétlen tisztelet, másrészt az ezen országok nagy részében jellemző magas életszínvonal lehetővé tette az, amely csírájában gátat szabott e folyamatok megjelenésének.

Egyiptomban viszont a Mubarak elnököt, illetve a nevével fémjelzett harmincévnyi diktatórikus, ám belpolitikailag és gazdasági szempontból egyaránt stabil rendszert az átalakulási szinte pár nap alatt elsöpörte, ám a fordulat nyomán mindmáig nem tudott létrejönni politikailag és gazdasági szempontból egyaránt életképes, stabil rendszer.

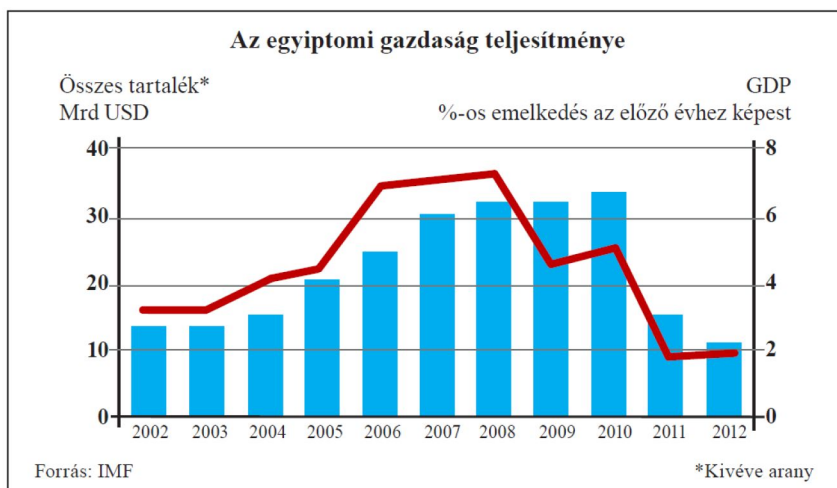
Egyiptom társadalmi-gazdasági helyzete a Mubarak-rendszer utolsó éveiben

Mohamed Hoszni Mubarak korábbi alelnök vezetésével, nagyrészt az 1973-as háború „veterán” katonai vezetői köreire, illetve a kvázi állampártként működő Nemzeti Demokrata Pártra (NDP) épülően erős elnöki rendszer működött az országban. A kvázi diktatórikus rezsim, mindvégig ún. rendkívüli állapot feltételei mellett működött, amely fenntartásában kulcsszerepe volt a rendfenntartó szerveknek és a titkosszolgálatok. A szabadságjogok erősen korlátozottak voltak, ám a rezsim mindvégig határozottan fellépett a politikai és vallási szélsőségekkel szemben. Ezek jelenléte és tevékenysége 2011 előtt - néhány tragikus, de mindenképpen egyedinek tekinthető támadás kivételével - alig volt tetten érhető Egyiptomban.

A szekuláris államrend lehetővé tette a mérsékelt muzulmán többség és a mintegy 10%-nyi keresztény kisebbség aránylag békés együttélését. Bár az alkotmány alapvető jogforrásként határozta meg a saríját, azt ténylegesen csupán a muzulmán lakosságot érintő családjogi ügyekben alkalmazták. A Mubarak-rezsim szociális intézkedései részeként, többek közt ártámogatást élveztek az élelmiszerek és az energiahordozók, így az ország árszínvonala alacsony maradt. Ez létkérdés volt – és ma is az - a helyi lakosság alacsony jövedelmű, több tízmilliós rétegeinek. A rendkívüli állapot és az általános, szinte rendőrállami kontroll egyébiránt nem volt különösebben zavaró az országba érkező külföldi turisták, üzletemberek számára. Mubarak elnök 30 éves időszakának (1981-2011.) utolsó éveiben, - az Arab Tavaszt megelőzően – Egyiptom nemzetgazdasága viszonylag szilárd lábakon állt, látványos növekedési mutatókkal és jelentős devizatalékokkal (2010. végén kb. 38 mrd USD). A 2000-es évek első felétől fokozatos gazdasági reformok mentek végbe, ennek köszönhetően Egyiptom komolyabb veszteség nélkül élte túl a

világgazdasági válság 2008-2009. évi szakaszát. Még 2010-ben is 5% körüli volt a GDP növekedése, 6000 USD/fő GDP (PPP).

1. ábra - Egyiptom devizatartalékai, ill. gazdasági növekedése 2002 – 2012.

Forrás: BESENYŐ J – MILETICS P 2014, 211. p.

A GDP fő forrásai: szénhidrogén-energiahordozók exportja, mezőgazdasági kivitel, a Szezi-csatorna használatából származó bevételek, valamint az idegenforgalom. Az idegenforgalom szerepe, súlya fokozatosan növekedett, 2010-ben kb. 14 M külföldi turista, 12,5 mrd USD bevétel (a GDP 13%-a). A társadalmi problémák erősödtek, túlnépesedés, nagy a mélyszegénységben élők aránya, munkanélküliség, mely különösen a fiatal generációt sújtotta.

Tarróssy I. (2006.) a „A globális világtrend és az Észak–Dél-kontextus” c. munkájában hivatkozik a Human Development Report 2005. évi - 177 országot összehasonlító - fejlettségi rangsorára, amelyben Egyiptom (2003-as HDI-adatok alapján) a közepesen fejlettek csoportjában, a lista 119. helyén állt. A szegényebb rétegek érdekében a kormányzat átfogó fogyasztói ártámogatási rendszert működtetett az alapvető fogyasztási cikkek széles körére (pl. élelmiszerek, energiahordozók), amely fenntartása komoly teherként, az egyiptomi költségvetés egyik legnagyobb kiadása (elérte a GDP mintegy 13%-át). Az ország távolabbi vidékein (pl. Felső-Egyiptom) nagyszabású mezőgazdasági és településfejlesztési projektekkel igyekeztek a túlnépesedett nagyvárosok foglalkoztatási, lakhatási problémáin enyhíteni, valamint az ország élelmiszer-előállító képességét erősíteni. További, részben strukturális reformokkal és gazdaságfejlesztési csomagok a gazdasági növekedés fenntartására 2008 után is. A Mubarak-rendszer szociális és gazdaságélénkítő intézkedései nem voltak képesek a társadalmi problémákat orvosolni, ráadásul a fogyasztói ártámogatási rendszer egyre inkább kezdte meghaladni az ország gazdasági lehetőségeit.

Az ország vezetése - már jóval az Arab Tavaszt megelőzően – eldöntötte, hogy a fogyasztói ártámogatási rendszert fokozatosan leépíti, ám annak végrehajtását belpolitikai okok miatt mindvégig halogatta. (Néhány kísérlet ugyan történt pl. az energiahordozók árának emelésére, de az azonnali és heves lakossági reakciók nyomán a vezetés visszakozott). A Január 25-i Forradalom néven közismert eseményeknek (amelyek Mubarak távozásához és az Arab Tavasz későbbi egyiptomi eseményeihez vezettek) az egyik közvetlen előzménye és kiváltó oka volt az, hogy egyes alapvető élelmiszereknek (pl. kenyér) a fogyasztói árát 2011 januárjában megemelte a kormányzat. (A kb. január közepétől szórványosan, majd 25-étől tömegessé váló tiltakozó megmozdulások kezdetben ezt sérelmezték, bár alig egy-két nap múlva már Mubarak és rendszere távozása lett a követelések első számú célpontja.

Az Arab Tavasz következményei

A belpolitikai zűrzavar és bizonytalanság gazdasági hatásai azonnaliak és súlyosak voltak. A Kairói Értéktőzsde hónapokra bezárt (elkerülve ezzel a látványos csődöt). A sztrájkok és tömegmozdulások folytatódtak Mubarak távozása után is (ekkor már magasabb fizetésekért és a munkakörülmények javításáért), jelentős mértékben akadályozva országszerte a termelés és az áruellátás folyamatosságát. Szélsőséges csoportok által elkövetett merényletek több alkalommal is megbénították helyenként a közlekedést, illetve az Izrael és Jordánia felé irányuló földgáz-exportot .

Az ország élelmiszereket és más fontos szükségleti cikkeket kénytelen külföldről importálni, miközben az exportteljesítmény is romlott. Alig fél év alatt mintegy 8 mrd USD-ral apadt az ország devizatartaléka. Az országba érkező külföldi működőtőke nagysága drasztikusan csökkent (2010-ben 4,361 mrd USD, 2011-ben 2,245 mrd USD, 2012-ben 1,892 mrd USD FDI érkezett) (HIPA).

Az alig pár héttel később Líbiában kirobbanó polgárháború következményeként több százezer fő Líbiában dolgozó egyiptomi, sokszor mindenét hátrahagyva kénytelen volt hazatérni. Egyiptom ezzel egyrészt az egyik fontos külső finanszírozási forrását veszítette el (hazautalások), másrészt a hazatértek elhelyezkedési problémái tovább terhelték az amúgy is telített belső munkaerőpiacot. A munkanélküliség számottevően emelkedett. A hazatérő egyiptomi vendégmunkások mellett százezres nagyságrendű külföldi menekült is érkezett az országba, részben Líbiából, de a térség más konfliktus-zónái felől is: a líbiai polgárháborút röviddel követték a máig is húzódnó szíriai események. Tóth és Topa (2014) tanulmányukban utalnak a szomszédos Szudán kettéválását megelőző, illetve kísérő, milliós nagyságrendű civil áldozattal járó konfliktusok sorozatára. Mindez, összességében, további jelentős terhet rótt az amúgy is súlyos gondokkal küszködő egyiptomi nemzetgazdaságra.

1. táblázat: Egyiptom néhány fontosabb gazdasági mutatója 2009-2014.

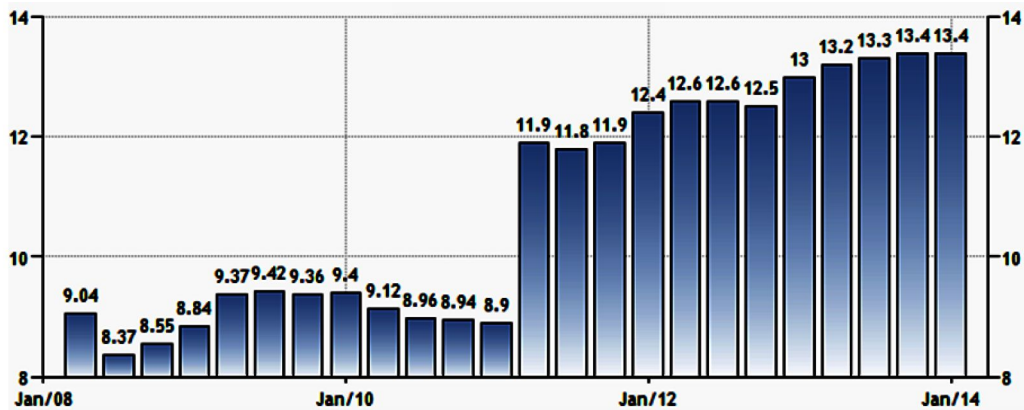
		2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.(a)	2014.(b)
GDP (folyó áron)	mrd USD	162,4	188,6	218,5	235,6	262,3	271,4	286,1
GDP (vásárlóerő- paritáson PPP)	mrd USD	440,9	465,0	494,9	513,6	534,1	553,6	574,7
Egy főre jutó GDP (folyó áron)	USD/fő	2.160	2.453	2.780	2.930	3.179	3.226	3.333
Egy főre jutó GDP (vásárlóerő- paritáson PPP)	USD/fő	5.901	6.047	6.289	6.388	6.474	6.579	6.696
Munkanélküliségi ráta	%	n.a.	9,4	9,0	12,2	12,5	13,5 (c)	13,4 (c)
Költségvetés egyenlege	GDP %- a	n.a.	-6,8	-8,1	-10,6	-10,4	n.a.	n.a.
Államadósság (év végi)	GDP %- a	n.a.	75,6	81,4	85,7	85,0	n.a.	n.a.
GDP növekedés (reál)	%	7,2	4,7	5,1	1,8	2,2	2,1	2,3
Folyó fizetési mér- leg egyenlege	GDP %- a	0,5	-2,3	-2,0	-2,6	-3,1	-2,1	n.a.
Infláció (fogyasztói árindex)	%	11,7	16,2	11,7	11,1	8,7	6,9	10,7

(a)előzetes adatok; (b): előrejelzés (c) becslés. Forrás, HIPA, ill. <http://www.dfat.gov.au/geo/fs/egyp.pdf>

A kijárási tilalom, a romló közbiztonság és a nagyfokú bizonytalanság miatt a külföldi turisták hónapokra teljesen eltűnnek az országból, később ugyan egy részük visszatért, de számuk és az általuk az országba hozott bevétel messze nem éri el a 2010. évi eredményt. Az idegenforgalom a későbbi belpolitikai változásokra is érzékenyen reagált. Murszi elnök idejében stagnált, de időnként újabb mélypontok keletkeztek, pl. 2013 augusztusában. Csak Szízi tábornok elnökké választását követően tapasztalható először határozott növekedés.

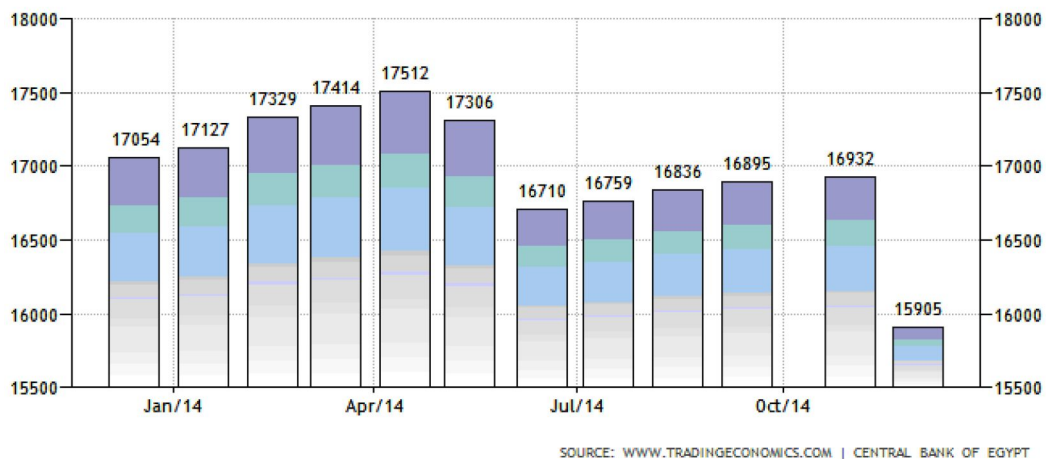
A 2011 január 25-i forradalom óta folyamatosan apadó devizatartalék 2013 február végén érte el mélypontját (13,5 mrd USD), ettől kezdődően – fél év alatt – fokozatos növekedés, majd 2013 folyamán, illetve 2014. első felében 18-19 mrd USD szinten stabilizálódott. Ezt követően azonban ismét csökkenő tendencia figyelhető meg, 2014 nyarán 17 mrd USD alá, majd 2014 decemberére a 16 mrd USD szint alá csökkent a devizatartalékok összege (ld. 3. ábra). (Trade Economics /CBE)

2. ábra: A munkanélküliség alakulása Egyiptomban 2008 - 2014

Forrás: CAPMAS

3. ábra: Egyiptom devizatartalékai 2014-ben

Forrás: Trading-Economics a Central Bank of Egypt adatai alapján

Az ország külső finanszírozási igényéről mindmáig elhúzódó egyeztetések folynak nemzetközi szervezetekkel és egyes tőkeerős arab országokkal. Még Murszi időszakában megállapodás született az IMF-fel, de a hitelért cserében elvárt megszorító intézkedéseket (adóemelések, állami ártámogatások csökkentése, stb.) a kormányzat végül nem merte vállalni. Sőt, Murszi elmozdítását követően az ideiglenes kormányzat elutasította az IMF „ortodox” receptjét, mivel Szaúd-Arábia, az Egyesült Arab Emírségek és Kuvait összesen több mint 12 mrd USD támogatást helyezett kilátásba. 2013 augusztusában a kormányzat 3,2 mrd USD gazdaságélénkítő csomagot hirdetett meg, majd ezt 4,25 mrd USD-ra bővítette, sőt, 2014. elején egy újabb, 3,4 mrd USD ösztönző csomagot indított. A külföldi tőkebefektetők bizalma erősödése jeleként a PepsiCo, az Almarai és a Saudi Food cégek összesen 345 M USD összegű vegyesvállalat-létesítési szándékot jelentettek be.

2. táblázat: Az egyiptomi GDP összetétele ágazatok szerint (százalékban)

	2008.	2012.
Mezőgazdaság, vadászat, erdészet halászat	13,2	14,5
ebből halászat		
Bányászat	15,6	17,3
ebből olaj	15,2	16,9
Feldolgozóipar	16,3	15,6
Villamosenergia, gáz és víz	1,7	1,6
Építőipar	4,3	4,6
Nagy- és kiskereskedelem, szállodaipar és éttermek	14,7	14,1
ebből szállodaipar és éttermek	3,8	3,1
Közlekedés-szállítás, raktározás és kommunikáció	10,6	8,6
Pénzügyi, ingatlan- és üzleti szolgáltatások	10,1	9,4
Közigazgatás, oktatás, egészségügyi és szociális terület, közösségi, társadalmi és személyi szolgáltatások	9,3	10,4
Egyéb szolgáltatások	4,2	3,8
GDP alaprakon / tényezőköltések	100,0	100,0

Forrás: African Economic Outlook (Annual report on Egypt 2014)

3. táblázat: Egyiptom külkereskedelmi forgalma, 2009-2014. (millió USD)

	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2013. I-III.	2014. I-III.
Export	23.102	27.309	31.574	29.339	28.742	7.863	7.112
Import	44.946	52.947	62.251	69.846	66.207	17.147	15.009
Egyenleg	-21.844	-25.638	-30.677	-40.507	-37.465	-9.284	-14.297

Forrás: CAPMAS adatai nyomán

A SWOT elemzés a stratégiai elemzés egyik legelterjedtebb módszere, amely az elemzési területek sokaságának, az elemzés szempontjainak és a sokoldalú alkalmazási lehetőségeinek köszönhető. Alkalmas a környezet valamennyi elemének számbavételére, azok praktikus, gyakorlatban jól értelmezhető szempontok szerinti rendezésére és összekapcsolására. Elemzési területek: külső és belső környezeti tényezők, szempontjai: erősségek (strengths) gyengeségek (weaknesses) lehetőségek (opportunities) veszélyek (threats).

4. táblázat: Az arab tavasz hatásainak SWOT elemzése (Egyiptom jövője szempontjából)

ERŐSSÉGEK:	GYENGESÉGEK:
<p>a) Politikai</p> <ul style="list-style-type: none"> - Egyiptom korábbi nemzetközi tekintélyét nagyrészt megőrizte, véleményformáló szerepe az arab világban továbbra is számottevő. - Az ország geostratégiai helyzetéből adódóan továbbra is kulcsfontosságú szereplő. - Külpolitikai orientációja még az iszlámista irányvonalat követő erők által támogatott államfő idejében sem változott lényegesen - A hadsereg hagyományosan fontos szerepet játszik az ország életében, támogatottsága jelentős, szerepe pozitív, stabilizáló. Közbelépése akadályozta meg, hogy az ország egyre inkább az iszlámista erők befolyása alá kerüljön. <p>b) Gazdasági</p> <ul style="list-style-type: none"> - Természeti erőforrásokkal való ellátottsága (pl. energiahordozók, kedvező klimatikus és földrajzi adottságok az idegenforgalom és a mezőgazdasági termelés szempontjából). - Humán-erőforrás (munkaerő) jelentős nagyságrendben rendelkezésre áll. - Az ország az arab tavaszt megelőzően már számottevő gazdasági reformfolyamaton ment keresztül, mely javította alkalmazkodóképességét a világgazdaságban végbemenő változásokhoz, és jelentősen hozzájárult a gazdasági növekedéshez. Az országban nem volt jelentős gazdasági visszaesés, hanem viszonylag stabil alapon állt. - A mindeddig mesterségesen túlértékelt egyiptomi font (EGP) leértékelésének lehetősége adott, amely akár rövidtávon is javíthatja az ország exportpozícióit. - A korábbi nagyszabású mezőgazdasági és településfejlesztési programok folytatódása esetén a lakosság jelentős tömegeinek megoldható a lakhatási és foglalkoztatási gondja. 	<p>a) Politikai</p> <ul style="list-style-type: none"> - A vallási közösségek közti viszonylag békés együttélés törekényebbé vált. - A lakosság jelentős tömegeinek nincs kialakult politikai ideálja, illetve demokráciáról alkotott képe. - A lakosság véleménye erősen megosztott abban a tekintetben, hogy az arab tavasz hozott-e érdemi, pozitív változásokat az ország életében, illetve az egyiptomi emberek számára. Egyiptom ma is a hadsereg által irányított, illetve kinevezett ideiglenes kormányzat és államfő vezetése alatt áll. - A jogbiztonság hiánya, az alkotmányozási folyamat elhúzódott, a hatályos jogrendet sem tartották és tartják tiszteletben. - Megismétlődhet a 2012. évi forogatókönyv: szabad, demokratikus választásokon az iszlámista irányvonal kerülhet hatalomra. - A politikai és/vagy vallási alapú feszültségek fokozódnak a lakosság csoportjai között és ezek egyre gyakoribb és hevesebb erőszakba torkollanak, amely szélsőséges esetben akár polgárháborúhoz is vezethet. <p>b) Gazdasági</p> <ul style="list-style-type: none"> - A lakosság kb. fele mélyszegénységben él, számottevő a munkanélküliség. - A közszükségleti cikkek ártámogatása és a katonai kiadások továbbra is jelentős terhet rónak a központi költségvetésre - Jelentős csökkenés a gazdasági növekedés mutatóiban és az ország devizatartalékaiban - Az ország devizabevételei szempontjából kiemelt fontosságú ágazatokban (pl. idegenforgalom) jelentős és tartós visszaesés - Földrajzi adottságok miatti kiszolgáltatott helyzet víz- és élelmiszerellátás szempontjából (import-függőség). - a lakosság tömegei az Arab tavasztól egyben gazdasági felemelkedésük lehetőségét is remélték, ám ez többnyire nem vált valóra, így erősödhet az elégedetlenség.

4. táblázat: Az arab tavasz hatásainak SWOT elemzése (Egyiptom jövője szempontjából)

(folytatás)

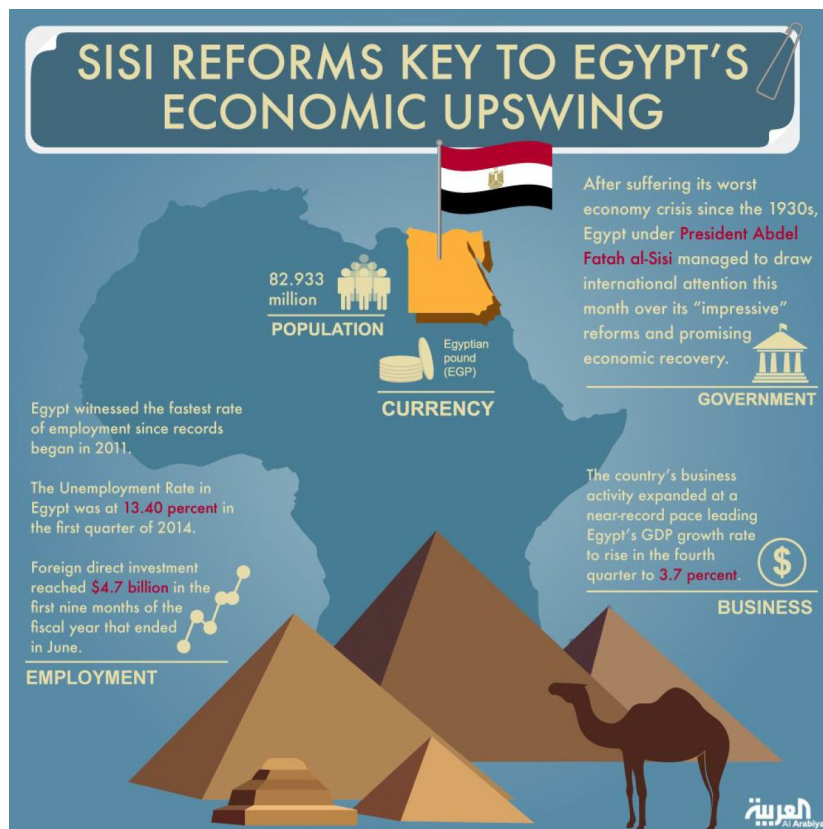
LEHETŐSÉGEK:	FENYEGETÉSEK:
<p>a) Politikai</p> <ul style="list-style-type: none"> - Az EU és AZ USA pozitív hozzáállása az egyiptomi viszonyokhoz, velük fellendülhet az együttműködés, beleértve a külkereskedelmet is. - Az országban 2014-ben ismét szabad választásokat tartanak, amelynek eredményeként – kedvező esetben – stabil, szélsőséges erőktől mentes és a lakosság jelentős részének támogatását élvező törvényhozás és kormányzat jöhet létre. - Az ország ugyanebben az évben olyan új alkotmány fogadhat el, amely biztosítja az ország szekuláris rendjének fennmaradását, az alapvető emberi jogokat és a plurális demokrácia irányában való továbbfejlődés lehetőségét. <p>b) Gazdasági</p> <ul style="list-style-type: none"> - A gazdasági-pénzügyi válság szorításának enyhülésével a nemzetközi kereskedelem élénkül, ebben Egyiptom akár a korábnál is kedvezőbb pozíciót érhet el. 	<p>a) Politikai</p> <ul style="list-style-type: none"> - Más arab országok nehézségei. ill. a palesztin-izraeli megbékélési folyamat is kihatnak Egyiptomra. - Az iszlámista erők a Muzulmán testvériség betiltását követően, más formában újjászerveződhetnek. Ennek során a mérsékelt iszlámistákhoz az egyébként korábban általuk sem nagyon favorizált valóban radikális irányzatok tagjai is csatlakozhatnak, és így a hatalom újbóli megszerzése esetén ténylegesen veszélybe kerülhet az ország az ország szekuláris berendezkedése és jelentősen romolhat a lakosság mintegy tízmilliós keresztény kisebbségének helyzete. - Reális az esélye annak, hogy a katonai kormányzat, vagy akár a választások utáni új, civil vezetés az égető gazdasági vagy társadalmi problémákat nem lesz képes orvosolni, így hamar elveszti népszerűségét és emiatt, valamint az ilyen esetekben várható túlkapasok miatt a lakosság újból tömegesen tiltakozni fog. <p>b) Gazdasági</p> <p>Jelentős a csökkenés a gazdasági növekedés mutatóiban, és az FDI-beáramlás erőteljes lefűkeződése ezt a folyamatot tovább erősíti.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Az elhúzódó belpolitikai instabilitás következtében nem áll helyre a befektetők (és a külföldi turisták) bizalma Egyiptom iránt, és ez hosszabb távon negatív spirált indíthat el a gazdaságban, amelyből, ha bekövetkezik, nagyon nehéz lesz majd kiutat találni. - A megnövekedett munkanélküliség, a munkaerőpiacra lépő fiatal generáció romló esélyei, kilátástalansága fokozódó társadalmi feszültséghez, robbanáshoz vezethet.

Forrás: Neszmélyi (2013)

Szíszi elnök reformpolitikája

Az 1930-as évek óta nem tapasztalt gazdasági válság megpróbáltatásait követően Abdel Fattah al-Szíszi elnöknek sikerült egy időre a nemzetközi figyelem homlokterébe állítania gazdasági kilábalást célzó reformjait 2014. eleje óta a Kairói Értéktőzsde indexe emelkedő tendenciát mutat, és ez elérte az utóbbi 3 év maximumát. Tőzsdei szakértők szerint még ugyanebben az évben további 40% emelkedés várható. A magát legitim és stabil helyzetben érző Szíszi elnök, illetve Ibrahim Mehleb miniszterelnök kormánya 2014 nyarán megkezdte a fogyasztói ártámogatási rendszer leépítését. Első lépésként 2014. július 5-én, 40-70%-os üzemanyagár-emelést jelentett be (az árak még mindig nyomottak maradtak), amelyet röviddel a földgáz és a villamosenergia-árak emelése követett. A gazdasági kormányzat eltökéltnek látszik az ártámogatási rendszer nagy részének leépítése mellett (pl. bejelentették, hogy az energiaszektorba befolyó támogatásokat 5 év alatt 67%-kal csökkentik). Ugyanakkor, belpolitikai és szociális megfontolások miatt a kormányzat aligha tehet egyszerre nagy lépéseket ezen a téren, hiszen szem előtt kell tartania, hogy az egyiptomi lakosság mintegy fele (több, mint 40 millió fő) ma is a napi 2 USD szegény-ségi küszöb szintjén, ill. az alatt él.

4. ábra: Szíszi elnök reformpolitikájának legfontosabb elemei

Forrás: Aboulkheir (2014), (Farwa Rizwan, Al Arabiya News)

2014 szeptemberében az arab világ legnépesebb országában a munkanélküliségi ráta három éves rekordot ért el, 12,3%-kal. Ennél kedvezőbb adat utoljára 2011. negyedik negyedévében volt (11.9%). Elemzők véleménye szerint a Szísi elnök megválasztását követően bevezetett reformoknak köszönhető a gazdaság területén érzékelhető fejlődés. Salwa al-Antary gazdasági elemző, az Egyiptomi Nemzeti Bank kutatási osztályának korábbi vezetője szerint önmagában azzal, hogy Szísi visszaállította a politikai stabilitást és a biztonságot Egyiptomban, már megteremtette kibontakozás, egy soha nem tapasztalt gazdasági csoda lehetőségét. Antary hozzátette: Szísi számos reformot vezetett be, amelyek elősegítették, hogy a nemzetgazdaság a 2011. évi politikai válság óta nem tapasztalt látványos mutatókat érjen el. *(A Szerző megjegyzése: az Egyiptomi Nemzeti Bank National Bank of Egypt) a legrégebbi kereskedelmi bank Egyiptomban, és nem azonos a jegybankkal, amely az Egyiptomi Központi Bank /CBE)*

A reformpolitika egy másik elemeként említhető, hogy az egyiptomi kormány, a hazai acéltermelők védelme érdekében ideiglenes jelleggel védővámot vetett ki az országba beáramló olcsó importtermékekre. Mindezen túl a kormány adót emelt és egyúttal csökkentette az energetikai szektornak juttatott állami támogatás mértékét, amely a költségvetésnek komoly terhet okozott.

A megszorító intézkedéseket ugyanakkor számos bíráló is érte, melyek szerint ezek még súlyosabb helyzetbe hozzák a gazdaságot. Szísi egyik politikai ellenfele egyenesen éhséglázadások rémképét festette fel. Mindezek ellenére, - az idézett Antary szerint – optimizmussal és együttműködési készségük kinyilvánításával fogadták a reformokat. “Többségük nem panaszkodott, az emberek megértették, hogy az országnak keresztül kell mennie ezen a fázison” – tette hozzá. A gazdasági megszorítások mellett ugyanakkor ambiciózus programokat is bejelentettek, összesen 8,5 mrd USD értékben, köztük a nemzeti büszkeség egyik szimbólumának számító Szezi csatorna modernizálását. Elemzők szerint a befolyásos üzletemberek támogató szerepe kulcsfontosságú a gazdasági kilábalás folyamatában. Egyiptom leggazdagabb embere, Nassef Sawiris a hírek szerint új befektetési vállalatot hozott létre, amely tevékenységével az ország növekedési lehetőségeire összpontosít. (Aboukheir, 2014)

Összegzés, kilátások a jövőre

Egyiptom, az Arab tavasznak nevezett politikai változásokat követően, immár közel négy éve egy elhúzódó, válságokkal és ellentmondásokkal teli átmeneten megy keresztül. E folyamat Szísi tábornok elnökké választásával még korántsem ért véget, legfeljebb – a korábbiakhoz képest – egy valamelyest kiegyensúlyozottabb szakaszba ért. Szísi, aki elődeihez hasonlóan a hadseregből emelkedett államfővé az ország irányítását súlyos belső társadalmi és gazdasági problémák közepette vette át, amelyeket belátható időn belül hatékonyan kezelnie kell ahhoz, hogy a ma a kilábalás első jeleiként észlelhető pozitív folyamatok ne forduljanak visszajukra. Az iszlámista vonal erői azonban a Muzulmán Testvériség betiltását követően, más formában újjászerveződhetnek, hiszen ma is jelentős tömegek támogatják. Ennek során a mérsékelt iszlámistákhoz valóban radikális irányzatok tagjai is csatlakozhatnak, akik később akár dominanciára törekedhetnek, utóbbi beláthatatlan következményekkel járhat (ld. az Iszlám Állam rohamos térnyerését Irakban és Szíriában). A lakosság tömegei az Arab tavasztól egyben gyors

gazdasági felemelkedésük lehetőségét is remélték, ám ez többnyire nem vált valóra, így ma is, sőt a jövőben is erősödhet az elégedetlenség. A lakosság jelentős tömegeinek nincs kialakult politikai ideálja, illetve demokráciáról alkotott képe. Az egyiptomi közvélemény erősen megosztott abban a tekintetben, hogy az Arab tavasz hozott-e egyáltalán érdemi, pozitív változásokat az ország életében, illetve az egyiptomi emberek számára. A növekvő munkanélküliség, a munkaerőpiacra lépő fiatal generáció romló esélyei, a kilátástalanság érzése fokozódó társadalmi feszültséghez, újabb robbanáshoz vezethet.

Kétségtelenül pozitív önmagában már az is, hogy Egyiptom eddig elkerülte a lehetséges legrosszabb forgatókönyveket (pl. a szíriai vagy líbiai helyzethez hasonló polgárháborút, illetve egy valóban radikális iszlámista fordulatot). Az ország továbbra is „egyben van”, azaz nagyjában-egészében ma is működőképes és irányítható. A vallási közösségek egymás mellett élése, bár olykor feszültségekkel terhelt, de nem lehetetlenül elteljesen.

Kedvezőnek tekinthető az is, hogy a belső változásokat még Murszi idején sem követték (legfeljebb időnként, retorikai szinten) markáns, a korábbiakkal merőben ellentétes külpolitikai vagy külgazdasági lépések. Így a Szízi vezette Egyiptomnak jó esélye van megőrizni az 1970-es évek vége óta tudatosan vállalt regionális stabilizáló, valamint az arab világban hagyományos véleményformáló szerepét. A közel-keleti régió igen törekeny stabilitása szempontjából is a jövőben kulcsfontosságú maradhat Egyiptom szerepe (pl. a palesztin – izraeli, avagy a palesztin frakciók egymás közti közeledési, megbékélési folyamataiban). De megemlíthető a líbiai, illetve szíriai polgárháború lezárására irányuló sokoldalú politikai támogatás, illetve humanitárius segítségnyújtás is.

A kairói diplomácia mindemellett továbbra is támogatja a térség nukleáris fegyverektől mentes zónává (NWFZ) alakítását, bár kialakításának nincs esélye a súlyos regionális konfliktusoktól terhelt Közel-Keleten. (Gyene, Harangozó, 2011).

Pozitív külső tényező az is, hogy a 2008-2012. időszak világgazdasági-pénzügyi válságának szorítása mára enyhült, a nemzetközi kereskedelem megélnéskült. Mindez jótékony hatással lehet az egyiptomi exportra, és közvetve a Szezi-csatorna forgalmára is.

A korábbi nagyszabású mezőgazdasági és településfejlesztési programok folytatódása esetén a lakosság további jelentős tömegeinek megoldódhat a lakhatási és foglalkoztatási gondja. A gazdasági és politikai stabilitás helyreállítását követően várható és remélhető, hogy ismét növekszik majd a befektetők bizalma Egyiptom iránt.

Nagyon fontos a legnagyobb jövedelemtermelő ágazatok, így az idegenforgalom helyzetének javítása mellett maga az általános gazdasági fejlesztés Egyiptomban, amely sokkal jobban a diverzifikáció irányába kell, hogy hasson. Ehhez szükség van az iskolázottság és a képzési szint emelésére, hogy ez által a munkaerő foglalkoztatásának lehetőségét bővítsék.

Tarróssy I. egy 2013. évi munkájában rámutatott, hogy Egyiptomban komoly középkori hagyományai vannak az egyetemi képzésnek, erre is alapozva jött létre a modern kori felsőoktatás egyik legelső intézménye az afrikai kontinensen, a Kairói Egyetem (Cairo University) 1908-

ban (Tarrósy, 2013.), amelyet számos további egyetem létrehozása követett. (*A University Web Ranking 2014. évi összesítése 35 egyetemet említ*).

Zsarnóczai, J. S. tanulmányai szerint a foglalkoztatás és a diverzifikált gazdasági fejlesztésre jó példákkal szolgáltak más arab országok, például Szíria és Szaúd-Arábia korábbi tapasztalatai is. (Zsarnóczai, 1979., 1997.).

A élelmiszerellátás világméretű biztonsága, valamint a környezet és az energiaellátás biztonsága mindinkább a figyelem középpontjába kerül. Az ágazati sajátosságok, az eltérő gazdasági fejlettséggel jellemezhető regionális különbségek jellemzően meghatározzák a vállalkozások mozgásterét a fejlődés, a megújulás terén. Fontos az inputkereskedelemben a gazdálkodók pozíciójának javítása, valamint az outputok értékesítése területén adódó lehetőségek kihasználása. (Erdeiné Késmárki-Gally – Fenyvesi, 2012., 2014.).

Az élelmiszerbiztonság belső eszközökkel való javítása, így az élelmiszertermelés növelése is alapvető fontosságú kérdés. Így, élve a nemzetközi, pl. európai uniós forrásokból támogatott projektek lehetőségével, fontos feladat a fejlett technológiák, modern módszerek elterjesztésének leghatékonyabb módjait megtalálni. Számos országban, így Egyiptomban már 1953-ban létrehoztak szaktanácsadási hálózatokat elsődlegesen a kis és középvállalkozások számára, amelynek tapasztalataira a jövőben is lehet építeni (Kozári, 2007.). Szűcs és társai egy 2004. évi tanulmányukban rámutatnak, hogy a gazdasági fejlődést végső soron a folyamatos műszaki-gazdasági innováció eredményezi, amely az alap- és alkalmazott kutatások eredményeire épül. Minél erősebb egy ország gazdasága annál többet költhet a műszaki és technológiai fejlettsége fenntartására, ill. erősítésére. A tudományos kutatás, a műszaki fejlesztés és az innováció mind központi tényezők a tudásalapú nemzetgazdaságban, ezen túl kulcsfontosságú tényezők még a növekedés, a vállalatok versenyképessége és a foglalkoztatás megfelelő szintje (Szűcs – Horváth – Késmárki-Gally, 2004.)

Az ún. Arab Tavasz által érintett országokban 2011 elejétől számottevő politikai és gazdasági változások indultak, amely az esetek egy részében a polgári lakosság jelentős tömegeit is érintő katonai műveletek nyomán súlyos pusztításokkal járó polgárháborúvá eszkalálódott, például Szíria és Líbia esetében. Tunézia, illetve Egyiptom esetében az erőszak korlátozottabb volt ugyan, de számottevő pozitív átalakulást sem, a társadalmi sem, a gazdasági életben nem eredményezett. Épp ellenkezőleg, komoly gazdasági leszakadás, valamint a Mubarak, Kadhafi, és Asszad nevével fémjelzett diktatórikus, ugyanakkor stabil és szekuláris rendjét nem demokratikus fordulatok követték, hanem káosz felé mutató állapotok, továbbá vallási szélsőséges csoportok erőteljes fellépése követte. Mubarak távozásával Egyiptom esélyt kapott az átalakulásra, gyökeres társadalmi fordulatra, azonban ezzel az eséllyel három, három és fél éven át nem volt képes megfelelő módon élni, pozitív, bár olykor felemás jelek csupán 2014 nyarától (Sziszi elnökké választása óta) tapasztalhatóak. A helyzet még így is törékeny, és csak nagyon óvatos optimizmusra ad alapot.

Ilyen véleményt fogalmazott meg 2014 elején *MOHSIN KHAN*, a Rafik Hariri Közel-Kelet kutatóközpont főmunkatársa is az Atlanti Tanács (Atlantic Council) által publikált *“The Turnaround of the Egyptian Economy in 2014”* című tanulmányában. Ebben azt emelte ki,fejtette, hogy

amennyiben 2014 folyamán nem történik megrázó politikai események, akkor ez az év jobb lehet Egyiptom számára, mint a megelőző három volt. 2014 fő eredményei lehetnek, hogy megáll a gazdasági visszaesés és megfordulnak a legfontosabb makrogazdasági mutatók trendjei. Bár a gazdasági teljesítmény erősödhet, ez még korántsem jelenti azt, hogy az egyiptomi gazdaság révbe ért. A kormányzat feladata, hogy lehetővé tegye a gazdaság beindulását, és ebben a folyamatban – kezdetben - játsszon kezdeményező szerepet. A növekedés azonban csak úgy maradhat fenntartható, ha a magánszféra a későbbiekben átveszi a kezdeményező szerepet, ugyanakkor a kedvező változások eléréséhez alapvető strukturális reformokra is szükség lesz. Ha minden jól megy 2014. folyamán, akkor a következő kormányzat egy sokkal jobb kondícióban lévő nemzetgazdaságot örököl meg elődjétől ahhoz képest, amelyet Murszi, illetve az el-Beblawi kormány vett át a megelőző vezetéstől. (Khan, 2014)

Közel egy év távlatából visszatekintve Khan előrejelzései nagyjában-egészében valóra váltak, illetve beigazolódtak. A jelenlegi helyzetben mindenesetre reménykeltő, hogy Szízi államfő vezetése alatt a már említett pozitív folyamatok tovább erősödnek. A javuló gazdasági helyzet, a politikai és biztonsági stabilitás erősödése olyan helyzetet teremthet, amely képes lehet mérsékelni úgy a társadalmi feszültségeket, mint a radikális vallási/politikai irányzatok népszerűségét. Mindez, még a legkedvezőbb forgatókönyv esetén is hosszú, rögös utat jelent, ám Egyiptomnak végig kell haladni rajta ahhoz, gazdasága idővel ismét tartósan növekedési pályára álljon és a nemzetközi közösség bizalma visszatérjen.

Felhasznált irodalom

ABOULKHEIR R. (2014): Analysts: Sisi reforms key to Egypt's economic upswing. Al-Arabiya News online – *Business – Economy*, 24 October 2014. Hozzáférés: <http://english.alarabiya.net/en/business/economy/2014/10/24/Analysts-Sisi-reforms-key-to-Egypt-s-economic-upswing.html> (olvasva: 2014.12.27.)

BESENYŐ J. – MILETICS P. (2014.): *Országismertető – Egyiptom* Második, bővített kiadás . (on-line) A Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság, a Magyar Honvédség Kiképzési és Doktrinális Központ és a Magyar Honvédség Geoinformációs Szolgálat kiadványa, 2014 Hozzáférés: http://www.kalasznyikov.hu/dokumentumok/orszagismerteto_egyiptom2.pdf (olvasva: 2014.09.24.)

DALIA F. (2013.): Egypt sees 0.5% drop in tourists in first 8 months of 2013, (on-line) *Ahram Online*, Friday 20 Sep 2013 Hozzáférés: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/3/12/82101/Business/Economy/Egypt-sees--drop-in-tourists-in-first--months-of--.aspx> (olvasva: 2013.10.31.)

DOAA S. ABDOU Z. ZAAZOU (2013): The Egyptian Revolution and Post Socio-Economic Impact. (on-line) *Middle East Economic Association - Topics in Middle Eastern and African Economies* Vol. 15, No. 1, May 2013. 24 p. Hozzáférés: <http://www.luc.edu/orgs/meea/volume15/pdfs/The-Egyptian-Revolution-and-Post-Socioeconomic-Impact.pdf> (olvasva: 2014. 01.03.)

ERDEINÉ KÉSMÁRKI-GALLY SZ. – FENYVESI L. (2012): Tendencies and challenges in global agriculture. *Problems of World Agriculture, Warsaw University of Life Sciences*, Warsaw, 12 (XXVII) No 3: 47-53. pp.

ERDEINÉ KÉSMÁRKI-GALLY SZ. – FENYVESI L. (2014): Egy új elektronikus agrár beszerzési piactér, mint a kereskedelem elősegítője és a termelők szakmai támogatója minden régióban. In: *A területi fejlődés dilemmái* (ed. LUKOVICS M. – ZUTI B.) University of Szeged, Faculty of Economic Sciences, 2014. ISBN: 978-963-306-344-6 277-288. pp.

- ERDOGAN (2013): „Nem tisztelem azokat, akik puccsal jutnak hatalomhoz” (on-line) *Euronews*, 24th November 2013. Hozzáférés: <http://hu.euronews.com/2013/11/24/erdogan-nem-tisztelem-azokat-akik-puccsal-jutnak-hatalomhoz> (olvasva: 2014.01.03.)
- GAZDIK GY. (2012): Egyiptomi belpolitikai átalakulás a poszt-mubárai korszakban (on-line) *Külügyi Szemle*, Vol. 2012. No. 1. 144-165. pp. Hozzáférés: http://kki.gov.hu/download/4/9a/b0000/Kulugyi_Szemle_2012_01_Egyiptomi_belpolitikai_%C3%A1t_.pdf (olvasva: 2014.11.09.)
- GYENE P. – HARANGOZÓ D. (2011.): A közép-ázsiai atomfegyvermentes övezet (on-line) *Nemzet és biztonság*, 2011. júl. 51-63. pp. HU ISSN 1789-5286. Hozzáférés: <http://www.nemzetesbiztonsag.hu/letoltes.php?letolt=451> (olvasva: 2014.10.24.)
- KHAN M. (2014): The Turnaround of the Egyptian Economy in 2014 (on-line) *Atlantic Council*, 16 January, 2014 Hozzáférés: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/egyptsource/the-turnaround-of-the-egyptian-economy-in-2014> (olvasva: 2014.09.24.)
- KOZÁRI J. (2007): *Szaktanácsadás* Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma, Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar, Debrecen, 2007. ISBN 978-963-9732-78-0 150 p.
- NADICSÁN J. (2012): Pakisztán dilemmái (on-line) In: HAMAR F. (szerk.) *Multidiszciplináris kihívások, sokszínű válaszok* - 2. kötet: a BGF KVIK KÖT tanulmánykötete 2013/2. 96-102. pp Hozzáférés: http://media.wix.com/ugd/f99454_8e761be936f2e71f3f55b5a967a7486a.pdf . (olvasva: 2014.05.09.)
- NESZMÉLYI GY. (2013.): Az arab tavasz politikai és gazdasági hatásai Egyiptomban (on-line) *Kül-Világ*, 2013. 3-4. szám, 14 p. HU ISSN 1785-5284 71-85. pp. Hozzáférés: <http://www.kulvilag.hu/2013/0304/20130304.pdf> (olvasva: 2014.11.09.)
- NESZMÉLYI GY. (2014): *The Impacts of the Arab Spring on the Egyptian Economy* (on-line) Selye E-Studies (ISSN: 1338-1598) 14 p. Hozzáférés: <http://www.ujs.sk/gtk/e-studies/hu.html?start=5> (olvasva: 2014.11.09.)
- NESZMÉLYI, GY. (2010): Egyiptom mezőgazdaságának sajátos vonásai (on-line) *EU Working Papers* Vol. 2, Budapest, 2010. December, 87-93 pp. ISSN: 1418-6241 - Hozzáférés: http://elib.kkf.hu/ewp_10/2010_2_07.pdf (olvasva: 2014.11.09.)
- ROHÁC, D. (2013): Solving Egypt's Subsidy Problem (on-line) *Policy Analysis* No. 741. 6th November 2013. 24 p. Cato Institute Washington, DC USA Hozzáférés: http://object.cato.org/sites/cato.org/files/pubs/pdf/pa741_web_2.pdf (olvasva: 2014.01.03.)
- SZIGETVÁRI T. (2012): Az „arab tavasz” gazdasági vonatkozásai *Külügyi Szemle*, 2012. 1. sz. 85-102. pp.
- SZÜCS I. – HORVÁTH M. – KÉSMÁRKI-GALLY SZ. (2004): The situation of agricultural research/challenges and choices. 217-226 pp. In: POPP J. – KAMARÁSNÉ HEGEDŰS N. (szerk): *Application of the Common Agricultural Policy in the Enlarged European Union*. Research Institute for Agricultural Economics. Budapest, 217-226. p.
- TARRÓSY I. (2006.): A globális világtrend és az Észak–Dél-kontextus (on-line) *Politikatudományi Szemle* 2006. 2-3. sz. 169 – 188. pp. Hozzáférés: http://epa.oszk.hu/02500/02565/00047/pdf/EPA02565_poltud_szemle_2006_2-3_179-188.pdf (olvasva: 2014.11.09.)
- TARRÓSY I. (2013): Afrikai perspektívák egy új világtrendben. (in: GRÜNHUT Z. - VÖRÖS Z. (szerk): *Az átalakuló világtrend küszöbén* (Geologica könyvek sorozat 1.) IDResearch Kft / Publikon Kiadó, Pécs, 2013. ISBN: 978-615-5001-83-3 - 275 – 298. pp.)
- TÓTH T. - TOPA Z. (2014): *Winner or Loser of the Nile River Basin? The Economic Role of Sudan in the Nile Region*. (on-line) Selye E-Studies (ISSN: 1338-1598) 10 p. Hozzáférés: http://www.selyeuni.sk/ef/e-studies/sk/titulna-strana/doc_download/62-winner-or-loser-of-the-nile-river-basin-the-economic-role-of-sudan-in-the-nile-region.html (olvasva: 2014.10.10.)
- ZSARNÓCZAI J. S. (1979): Gazdasági fejlődés és tervgazdálkodás Szíriában. *Közgazdasági Szemle* No 9, 1979. szeptember, 1103-1118. p., ISSN 0023-4346
- ZSARNÓCZAI J. S. (1997): Közel-Kelet élelmiszerhelyzetének kilátásai. *Gazdálkodás*, havi folyóirat. 41. évfolyam, no: 5. 55-61. p. HU ISSN 0046-5518., 1997.

Hivatkozások

- African Economic Outlook – Egypt 2014. (on-line) Hozzáférés: http://www.africaneconomicoutlook.org/fileadmin/uploads/aeo/2014/PDF/CN_Long_EN/Egypte_ENG.pdf (olvasva: 2014.12.24.)
- Az Egyiptomi Arab Köztársaság Külügyminisztériuma honlapja; Egyptian European Relations / Bilateral Relations / Hungary - Economic Relations (on-line) Hozzáférés: <http://www.mfa.gov.eg/English/EgyptianForeignPolicy/EgyptianEuropeanRelation/BilateralRelations/Hungary/Pages/EconomicRelations.aspx> (olvasva: 2013. 11. 01.)
- Az Egyiptomi Arab Köztársaság Központi Statisztikai Hivatala (CAPMAS) honlapja (on-line) Hozzáférés: [http://www.tpegypt.gov.eg/Statistics/Egyptian %20sectors.pdf](http://www.tpegypt.gov.eg/Statistics/Egyptian%20sectors.pdf) (olvasva: 2014.09.24.)
- CBE Governor: Egypt's foreign reserves rose to \$18.9 bn (on-line) *Egypt Independent*, 23rd October 2013. Hozzáférés: <http://www.egyptindependent.com/news/cbe-governor-egypt-s-foreign-reserves-rose-189-bn> (olvasva: 2013.12.15.)
- Central Bank: Foreign reserves continue to fall, but at a slower pace (on-line) *Egypt Independent*, 4th March 2013 Hozzáférés: <http://www.egyptindependent.com/news/central-bank-foreign-reserves-continue-fall-slower-pace-0> (olvasva: 2013.12.15.)
- CIA The World Factbook (on-line) Hozzáférés: <https://www.cia.gov/redirects/ciaredirect.html> (olvasva: 2014.01.03.)
- Country and Region Fact Sheets of the Ministry of Foreign Affairs and Trade of Australia, (on-line) Hozzáférés <http://www.dfat.gov.au/geo/fs/egyp.pdf> (olvasva: 2014.01.03.)
- Egyiptom - Üzletkötés és vállalat alapítás – tudnivalók magyar vállalkozók számára (on-line) MKIK GVI Budapest, 2013. 31 p. Hozzáférés: http://www.mkik.hu/upload/mkik/nemzetkozi/orszagtanulmanyok/egyiptom_131120.pdf (olvasva: 2014.01.03.)
- Egyiptom devizatartalékai és munkanélküliségi adatai (on-line) Hozzáférés: <http://www.tradingeconomics.com/egypt/foreign-exchange-reserves> (olvasva: 2014.09.24.)
- Egypt's Economy – Pharaonic frailties (on-line) *The Economist*, 19 July 2014. Hozzáférés: <http://www.economist.com/news/finance-and-economics/21607850-new-regime-attempts-foster-growth-pharaonic-frailties> (olvasva: 2014.09.24.)
- Nemzeti Befektetési Ügynökség (HIPA) információs anyagai Egyiptomról (on-line) Hozzáférés: <http://hipa.hu/Region/Egypt/Info> és <http://hipa.hu/RegioInfoDownload.aspx?RegionID=46bd0604-167e-4079-8439-4483f20b14c3> (olvasva: 2014.11.09.)
- Number of Egyptian tourists down in 2012. (on-line) UPI 13th April 2012 Hozzáférés: http://www.upi.com/Top_News/World-News/2012/04/13/Number-of-Egyptian-tourists-down-in-2012/UPI-99871334347061/ (olvasva: 2013.10.15.)
- Sisi Declared Winner of Egypt's Presidential Election (on-line) *Foreign Policy - The Middle East Daily*, 04.06.2014.. Hozzáférés: <http://link.foreignpolicy.com/view/52543e79c16bcfa46f6cfd3c1m3wk.rxa/12bb5675> (olvasva: 2014.06.06.)
- The Economic Impact of Travel & Tourism 2012 Egypt World Travel & Tourism Council (WTTC), London,. 24 p.
- Tourism rates decrease 24.5% year on year in July: CAPMAS (on-line) *Daily News Egypt*, 11th September 2013. Hozzáférés: <http://www.dailynewsegypt.com/2013/09/11/tourism-rates-decrease-24-5-year-on-year-in-july-capmas> (olvasva: 2013.10.31.)
- Trading Economics - Egypt Foreign Exchange Reserves 2003-2014 (on-line) Hozzáférés: <http://www.tradingeconomics.com/egypt/foreign-exchange-reserves> (olvasva: 2014.09.24.)
- Universities In Egypt - by 2014 University Web Ranking (on-line) Hozzáférés: <http://www.4icu.org/eg> (olvasva: 2014.11.11)
- Upi Beta Number of Egyptian tourists down in 2012 (on-line) 2013. április 13. Hozzáférés: http://www.upi.com/Top_News/World-News/2012/04/13/Number-of-Egyptian-tourists-down-in-2012/UPI-99871334347061/ (olvasva: 2013.10.31.)